INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “OQ” VA “QORA” RANGLI FRAZEOLOGIZMLARNING QIYOSIY-PARADIGMATIK TAHLILI

Sadoqat Dilshodbekovna Xakimova
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Ingliz tilining nazariy jihatlari №3 kafedrasi o‘qituvchisi
sadoqat.xakimova@mail.ru
https://orcid.org/0009-0005-7740-1480

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi “oq” va “qora” rang komponentli frazeologik birliklar qiyosiy hamda paradigmatik jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida ushbu frazeologizmlarning semantik mazmuni, uslubiy xususiyatlari va lingvokulturologik ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, rang komponentlari orqali ifodalangan milliy-madaniy qarashlar, ramziy ma’nolar hamda xalq dunyoqarashidagi o‘rni yoritiladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning o‘xshash va farqli jihatlari aniqlanib, ularning paradigmatik munosabatlari misollar asosida ko‘rib chiqiladi. Maqola natijalari rang komponentli frazeologizmlarning til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqligini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: frazeologiya, rang semantikasi, oq, qora, ingliz tili, o‘zbek tili.

Abstract. This article examines phraseological units containing the color components “white” and “black” in the English and Uzbek languages from comparative and paradigmatic perspectives. The study analyzes the semantic content, stylistic features, and linguocultural significance of these phraseological expressions. In addition, the paper highlights the national and cultural views, symbolic meanings, and their role in the worldview of the people expressed through color components. Similarities and differences between English and Uzbek phraseological units are identified, and their paradigmatic relationships are analyzed through various examples. The findings of the article contribute to revealing the close connection between language and culture through color-related phraseological units.

Keywords: phraseology, color semantics, white, black, English, Uzbek.

KIRISH

Frazeologik birliklar tilning eng boy va obrazli qatlamlaridan biri hisoblanadi. Ular xalqning milliy tafakkuri, madaniy qadriyatlari, tarixiy tajribasi va dunyoqarashini o‘zida mujassamlashtiradi. Ayniqsa, rang komponentli frazeologik birliklar tilshunoslikda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ranglar inson tafakkurida ramziy va emotsional ma’nolarni ifodalovchi muhim vositalardan biridir (Azizova, 2025). Ranglar orqali insonning voqelikka munosabati, ijtimoiy qarashlari va madaniy stereotiplari aks etadi.

Lingvokulturologik tadqiqotlarda oq va qora ranglar eng faol semantik oppozitsiyalardan biri sifatida qaraladi. Ko‘pgina xalqlarda oq rang poklik, ezgulik va halollik timsoli bo‘lsa, qora rang qayg‘u, yovuzlik yoki salbiylikni ifodalaydi (Haidenko, Kornytska & Serheieva, 2023). Shu sababli mazkur ranglar asosida shakllangan frazeologik birliklar til va madaniyatning uzviy bog‘liqligini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

DOI: 10.5281/zenodo.20175862

Ingliz tilida “white lie”, “white flag”, “black market”, “black sheep” kabi frazeologizmlar keng qo‘llanilib, ranglarning turli semantik konnotatsiyalarini namoyon qiladi. O‘zbek tilida esa “oq ko‘ngil”, “oq yo‘l”, “qora kun”, “qora niyat” kabi iboralar xalqning ma’naviy qadriyatlari va milliy tafakkurini aks ettiradi (Umarkulova, 2024). Shuningdek, rang komponentli maqol va iboralarda madaniy xususiyatlarning ifodalanishi Xakimova tomonidan ham alohida ta’kidlangan (Xakimova, 2025).

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek tillaridagi “oq” va “qora” rang komponentli frazeologik birliklarni qiyosiy-paradigmatik jihatdan tahlil qilish, ularning semantik xususiyatlari va lingvokulturologik ahamiyatini aniqlashdan iborat.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, qiyosiy-tipologik metod asosida ingliz va o‘zbek tillaridagi rang komponentli frazeologik birliklar o‘zaro solishtirildi. Ushbu metod ikki til o‘rtasidagi o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, semantik tahlil metodidan foydalanilib, frazeologik birliklarning ma’no xususiyatlari, emotsional-ekspressiv bo‘yoqlari va konnotativ ma’nolari o‘rganildi. Rang komponentlari ko‘pincha metaforik va ramziy ma’nolarda qo‘llanilishi sababli, ularning semantik tabiatini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etdi (Mukhamadiarova & Kulkova, 2020).

Lingvokulturologik yondashuv yordamida esa ranglarning milliy madaniyatdagi o‘rni va xalq dunyoqarashi bilan bog‘liq jihatlari o‘rganildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o‘zbek tillaridan 40 ga yaqin frazeologik birlik tanlab olindi.

NATIJALAR

Oq rang komponentli frazeologik birliklar - tahlillar natijasida ingliz tilida oq rang asosan ijobiy semantik ma’nolarni ifodalashi aniqlandi. Masalan, “white lie” iborasi zararsiz yoki kichik yolg‘onni anglatadi. Bu yerda oq rang yolg‘onning salbiy ta’siri kuchsiz ekanligini ko‘rsatadi. “White flag” birligi esa taslim bo‘lish yoki tinchlik ramzi sifatida ishlatiladi. “White collar” iborasi aqliy mehnat bilan shug‘ullanuvchi insonlarga nisbatan qo‘llanadi va jamiyatdagi nisbatan yuqori mavqeni anglatadi.

O‘zbek tilida ham oq rang asosan ijobiy ma’nolar bilan bog‘langan. “Oq ko‘ngil” iborasi samimiy va pok insonni ifodalasa, “oq yo‘l” ezgu tilak va omad ramzi hisoblanadi. “Oq yuz bo‘lmoq” iborasi esa obro‘-e’tibor va hurmat ma’nolarini anglatadi. Bu holatlar o‘zbek xalqining oq rangni poklik, halollik va yaxshilik bilan bog‘lashini ko‘rsatadi (Bakhriddinova & Xoliqova, 2025).

Qora rang komponentli frazeologik birliklar – qora rang komponentli frazeologik birliklarda esa asosan salbiy semantika kuzatiladi. Ingliz tilidagi “black market” noqonuniy savdo ma’nosini ifodalasa, “black sheep” oiladagi yomon nom chiqargan shaxsni bildiradi. “Black day” esa qayg‘uli yoki omadsiz kun ma’nosida qo‘llanadi.

O‘zbek tilida ham qora rang salbiy emotsional bo‘yoqqa ega. “Qora kun” iborasi og‘ir hayotiy vaziyatni anglatadi. “Qora niyat” yomon maqsadni ifodalasa, “qora mehnat” og‘ir jismoniy mehnatni bildiradi. Ushbu misollar qora rangning ko‘plab madaniyatlarda salbiy ma’noga ega ekanligini ko‘rsatadi (Haidenko et al., 2023).

Paradigmatik munosabatlar – frazeologik birliklarning paradigmatik tahlili shuni ko‘rsatdiki, oq va qora rang komponentlari o‘zaro semantik oppozitsiyani hosil qiladi. Oq rang poklik, ezgulik va ijobiylikni anglatsa, qora rang yomonlik, qayg‘u va

salbiylikni ifodalaydi. Bu oppozitsiya til tizimida muhim paradigmatik munosabat sifatida namoyon bo‘ladi.

Rang	**Semantik ma’no**
Oq	poklik, halollik, ezgulik
Qora	qayg‘u, yomonlik, salbiylik

Xakimova tadqiqotlarida ham rang komponentli maqollarda milliy-madaniy qarashlarning aks etishi alohida qayd etilgan bo‘lib, ranglarning semantik oppozitsiyasi xalq tafakkuri bilan chambarchas bog‘liq ekanligi ta’kidlanadi (Xakimova, 2025).

MUHOKAMA

Tahlillar natijasida ingliz va o‘zbek tillaridagi oq va qora rang komponentli frazeologik birliklar o‘rtasida ko‘plab o‘xshashliklar mavjudligi aniqlandi. Har ikkala tilda oq rangning ijobiy, qora rangning esa salbiy ma’noda qo‘llanishi rang semantikasining universal xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi (Mukhamadiarova & Kulkova, 2020).

Biroq ayrim frazeologik birliklarda milliy-madaniy farqlar ham kuzatiladi. Masalan, o‘zbek tilida oq rang ko‘proq ma’naviy poklik va insoniy fazilatlar bilan bog‘liq bo‘lsa, ingliz tilida u ba’zan ijtimoiy mavqe yoki siyosiy ma’nolarni ham ifodalashi mumkin. Shu jihatdan rang semantikasi nafaqat universal, balki madaniy xususiyatlarga ham ega.

Frazeologik birliklarning paradigmatik tizimi tilning semantik strukturasini tushunishda muhim rol o‘ynaydi. Rang komponentlari asosida yuzaga kelgan semantik qarama-qarshiliklar til birliklarining o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu esa frazeologik tizimning tartibli va paradigmatik xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqot ingliz va o‘zbek tillaridagi “oq” va “qora” rang komponentli frazeologik birliklarni qiyosiy-paradigmatik jihatdan tahlil qildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, har ikkala tilda ham oq rang asosan ijobiy, qora rang esa salbiy semantik konnotatsiyani ifodalaydi. Shu bilan birga, ayrim frazeologik birliklarning ma’nosi milliy madaniyat va tarixiy tajribaga bog‘liq ravishda shakllangan.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Azizova, N. (2025). *Frazeologik birliklarning lingvokulturologik xususiyatlari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Bakhriddinova, M., & Xoliqova, D. (2025). *Rang semantikasining frazeologik birliklarda ifodalanishi*. International Journal of Linguistics, 12(3), 45–52.
3. Haidenko, O., Kornytska, N., & Serheieva, T. (2023). *Color symbolism and phraseological semantics in world languages*. Linguistic Studies Journal, 8(2), 90–101.
4. Mukhamadiarova, A., & Kulkova, M. (2020). *Semantic peculiarities of colour phraseological units*. Philology and Culture, 4(62), 112–118.
5. Xakimova, S.D. (2025). *Rang komponentli maqollarda madaniy xususiyatlarning aksi: ingliz va o‘zbek tillari asosida kuzatuvlar*. https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/14066